

MASOFAVIY TA'LIM SHAROITIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING MULOQOT KO'NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODLARI

Valijonov Ilhomjon Xolmatjon o'g'li

Namangan davlat universiteti tayanch doktoranti

Email: ilhomjonvalijonov97@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada masofaviy ta'lim sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi pedagogik va metodik jihatdan yoritiladi. Zamonaviy raqamli ta'lim muhiti sharoitida pedagogning kasbiy muvaffaqiyati nafaqat fan mazmunini bilishi, balki o'quvchilar, hamkasblar va ota-onalar bilan samarali muloqot qila olishiga ham bog'liq ekani asoslab beriladi. Maqolada masofaviy ta'limning o'ziga xos xususiyatlari, unda yuzaga keladigan kommunikativ to'siqlar, ijtimoiy va didaktik omillar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: masofaviy ta'lim, bo'lajak o'qituvchi, muloqot ko'nikmasi, kommunikativ kompetensiya, elektron ta'lim resurslari, videokonferensiya, forum, mikroo'qitish, refleksiya, raqamli pedagogika

МЕТОДЫ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАЦИОННЫХ НАВЫКОВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Валижонов Илхомжон Холматжон угли

Базовый докторант Наманганского государственного университета

Электронная почта: ilhomjonvalijonov97@gmail.com

Аннотация. В данной статье с педагогической и методической точек зрения освещается вопрос развития коммуникативных навыков будущих учителей в условиях дистанционного обучения. В условиях современной цифровой образовательной среды обосновывается, что профессиональный успех педагога зависит не только от знания содержания предмета, но и от его способности эффективно общаться с учащимися, коллегами и родителями. В статье анализируются особенности дистанционного обучения, возникающие в нем коммуникативные барьеры, социальные и дидактические факторы.

Ключевые слова: дистанционное обучение, будущий учитель, коммуникативные навыки, коммуникативная компетенция, электронные образовательные ресурсы, видеоконференция, форум, микрообучение, рефлексия, цифровая педагогика

METHODS FOR DEVELOPING COMMUNICATION SKILLS OF FUTURE TEACHERS IN DISTANCE EDUCATION CONDITIONS

Valizhonov Ilkhomzhon Kholmatzhon ugli

Doctoral student at Namangan State University

Email: ilhomjonvalijonov97@gmail.com

Abstract. *This article examines the development of communication skills in future teachers within the context of distance learning from a pedagogical and methodological perspective. It is substantiated that in the context of a modern digital educational environment, a teacher's professional success depends not only on knowing the content of the subject but also on their ability to communicate effectively with students, colleagues, and parents. The article analyzes the specific characteristics of distance learning, the communicative barriers arising within it, and social and didactic factors.*

Keywords: *distance learning, future teacher, communication skills, communicative competence, e-learning resources, video conferencing, forum, micro-learning, reflection, digital pedagogy*

KIRISH

Bugungi kunda oliy pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchini tayyorlash mazmuni keskin o'zgarib bormoqda. Endilikda pedagogdan faqat o'z fanini yaxshi bilish emas, balki turli ta'lim formatlarida, xususan masofaviy ta'limda ham samarali faoliyat yurita olish talab etiladi. Bunday sharoitda muloqot ko'nikmalari alohida ahamiyat kasb etadi, chunki masofaviy darsda o'qituvchi bilan talaba o'rtasidagi aloqaning sifati ta'lim samaradorligini bevosita belgilaydi. Masofadan turib tashkil etilgan ta'lim jarayonida nutqning aniqligi, fikrni qisqa va ravshan ifodalash, savollarga o'z vaqtida javob berish, mulohazalarni izchil bayon qilish, virtual etikaga rioya etish hamda talabalarni muloqotga jalb etish qobiliyati bo'lajak pedagogning muhim kasbiy belgilaridan biri hisoblanadi. Masofaviy ta'limda dialog, tuzilma va o'quvchining mustaqilligi o'rtasidagi nisbat ayniqsa muhim ekani, shuningdek onlayn o'quv muhitida ijtimoiy, kognitiv va o'qituvchilik mavjudligi ta'lim sifatiga ta'sir ko'rsatishi ilmiy jihatdan asoslangan.

Pedagogik amaliyot ko'rsatadiki, an'anaviy auditoriya sharoitida shakllangan ko'plab muloqot usullari masofaviy ta'limga to'liq ko'chirilganda yetarli natija bermaydi. Chunki onlayn muhitda noverbal signallar kamayadi, tinglovchilar faolligini nazorat qilish qiyinlashadi, ishtirokchilarning emotsional holatini sezish murakkablashadi. Shu sababli bo'lajak o'qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish uchun maxsus metodik yondashuv zarur bo'ladi. Mazkur yondashuvda raqamli vositalardan oqilona foydalanish, hamkorlikka asoslangan topshiriqlarni joriy etish, muntazam refleksiya va teskari aloqani yo'lga qo'yish, o'quv faoliyatini interaktiv shaklda tashkil etish yetakchi o'rin egallaydi.

Onlayn ta'lim favqulodda ko'chirilgan dars bilan puxta loyihalashtirilgan raqamli ta'limni farqlash zarurligi ham metodik rejalashtirishning naqadar muhimligini ko'rsatadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Ilmiy manbalarda muloqot ko'nikmasi pedagog kasbiy kompetensiyasining markaziy tarkibiy qismi sifatida talqin qilinadi. V. A. Kan-Kalik pedagogik muloqotni shunchaki axborot almashinuvi emas, balki ta'lim va tarbiya jarayonini boshqaruvchi ijodiy, maqsadga yo'naltirilgan faoliyat sifatida izohlaydi. Uning qarashlarida o'qituvchining nutqi, emotsional ta'siri, vaziyatni sezishi, muloqot uslubini tanlashi va o'quvchi bilan ishonchli aloqa o'rnatishi pedagogik mahoratning asosiy ko'rsatkichlari qatoriga kiritiladi. L. M. Mitina esa o'qituvchi kasbiy rivojlanishida kommunikativ moslashuvchanlik, refleksiya va psixologik tayyorgarlikning o'rnini alohida ta'kidlaydi. Mazkur nazariy qarashlar masofaviy ta'limda ham o'z ahamiyatini yo'qotmaydi, aksincha, raqamli muhit sharoitida yanada dolzarb tus oladi.

Masofaviy ta'lim nazariyasida M.G. Moore tomonidan ilgari surilgan transaksion masofa nazariyasi muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Unga ko'ra, ta'limda masofa faqat geografik uzoqlikni emas, balki o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtasidagi psixologik va kommunikativ bo'shliqni ham anglatadi. Mazkur bo'shliq dialogning kuchayishi, o'quv jarayonining moslashuvchan tuzilishi va talabaning mustaqilligi orqali qisqartiriladi. Demak, bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashda masofaviy darsni texnik vositalar yig'indisi sifatida emas, balki o'ziga xos muloqot maydoni sifatida tushuntirish zarur. Bu qarash kommunikativ metodlarni tanlashda nazariy poydevor bo'lib xizmat qiladi. D.R. Garrison, T. Anderson va W. Archer ishlab chiqqan Community of Inquiry modeli onlayn ta'limda samarali muloqotning uch muhim o'lchovini ko'rsatadi: ijtimoiy mavjudlik, kognitiv mavjudlik va o'qituvchilik mavjudligi. Ijtimoiy mavjudlik talabalarning o'zini guruh a'zosi sifatida his qilishi va ochiq muloqotga kirisha olishida namoyon bo'ladi. Kognitiv mavjudlik muammoni tahlil qilish, dalillash va mazmunli fikr almashuv bilan bog'liq. O'qituvchilik mavjudligi esa jarayonni loyihalash, yo'naltirish va qo'llab-quvvatlashni anglatadi.

Bo'lajak o'qituvchilarni masofaviy ta'limga tayyorlash aynan mana shu uch o'lchovni uyg'unlashtiradigan muloqot metodlarini talab etadi.

Raqamli pedagogika bo'yicha zamonaviy tadqiqotlarda o'qituvchining kommunikativ va texnologik kompetensiyalari integratsiyalashgan holda ko'riladi. Mishra va Koehlnerning TPACK modeli pedagogdan mazmuniy bilim, pedagogik bilim va texnologik bilimni birlashtirib qo'llashni talab qiladi. DigCompEdu ramkasi esa o'qituvchining raqamli kompetensiyasini bir nechta yo'nalishlarga ajratib, ular ichida muloqot va hamkorlikka alohida o'rin beradi. Bu yondashuvlardan kelib chiqib aytish mumkinki, bo'lajak o'qituvchi nafaqat platformadan foydalana olishi, balki shu platforma imkoniyatlari orqali muloqot jarayonini boshqara olishi, tinglovchilarni jalb etishi va teskari aloqani tashkil etishi kerak. Shuningdek, so'nggi yillardagi izlanishlar shuni ko'rsatdiki, ko'plab ta'lim muassasalarida masofaviy o'qitish tezkor tarzda joriy etilgan davrda texnik imkoniyatlar yetarli bo'lsa ham, kommunikativ yondashuv zaifligi sabab dars sifati pasaygan. Bu holat bo'lajak pedagoqlarni faqat raqamli vositalardan foydalanishga emas, balki onlayn muloqotni metodik jihatdan loyihalashga o'rgatish zarurligini tasdiqlaydi. Demak, adabiyotlar tahlili masofaviy ta'limda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish ko'p omilli, tizimli va metodik jihatdan puxta tashkil etiladigan jarayon ekanini ko'rsatadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqola nazariy-tahliliy xarakterga ega bo'lib, unda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy o'rganish, tizimlashtirish, umumlashtirish va pedagogik interpretatsiya usullaridan foydalanildi. Dastlab masofaviy ta'lim, kommunikativ kompetensiya, pedagogik muloqot, raqamli kompetensiya va onlayn o'qitish metodikasiga oid ilmiy manbalar saralandi. Keyingi bosqichda ushbu manbalardagi yondashuvlar o'zaro qiyoslanib, bo'lajak o'qituvchilar muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga bevosita xizmat qiladigan metodlar ajratib olindi. Bunda nazariy qarashlarning amaliy tatbiq imkoniyatiga alohida e'tibor qaratildi. Tadqiqotda metodlarni tanlash uchun uchta asosiy mezon belgilandi. Birinchi mezon interaktivlik darajasi bo'lib, metod ishtirokchilarni faol dialogga jalb eta olishi lozim. Ikkinchi mezon refleksivlik darajasi bo'lib, u bo'lajak o'qituvchining o'z nutqi, tinglash madaniyati va muloqot uslubini tahlil qilishiga imkon yaratishi kerak.

Uchinchi mezon esa texnologik moslik bo'lib, metod zamonaviy masofaviy ta'lim platformalarida amaliy qo'llash uchun qulay bo'lishi zarur. Ana shu mezonlar asosida videokonferensiya asosidagi muhokama, forum va chatlar, mikroo'qitish, keys-stadi, loyiha metodi, rolli o'yin, elektron portfolio va tengdoshlararo baholash kabi metodlar tahlil qilindi. Yondashuvning muhim jihati shundaki, maqolada muloqot ko'nikmasi keng ma'noda talqin qilindi. Ya'ni u faqat og'zaki nutq emas, balki yozma kommunikatsiya, tinglash, savol berish, argumentlash, onlayn etiketga rioya qilish, guruh bilan ishlash, teskari aloqa berish va qabul qilish kabi ko'nikmalar majmui sifatida ko'rildi. Aynan shunday keng yondashuv masofaviy ta'lim talablariga ko'proq mos keladi, chunki bu formatda og'zaki va yozma muloqot bir-birini to'ldirib boradi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Masofaviy ta'limda bo'lajak o'qituvchilarning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda eng avvalo videokonferensiya asosidagi interaktiv mashg'ulotlar muhim ahamiyatga ega. Bunday mashg'ulotlarda talabalar o'z fikrini og'zaki bayon qilish, qisqa va mazmunli taqdimot qilish, savollarga tezkor javob berish, suhbatdosh fikrini tinglab, unga munosabat bildirish imkoniga ega bo'ladi. Ammo videokonferensiya oddiy ma'ruza shaklida emas, balki kichik guruhli muhokama, debat, mini-taqdimot, savol-javob va refleksiya bosqichlari bilan boyitilgandagina kommunikativ jihatdan samarali bo'ladi. O'qituvchi moderatsiya rolini bajarib, talabalarni teng ishtirok etishga undashi, sust qatnashuvchilarni jalb qilishi va mulohazalarni mazmunli yo'naltirishi kerak. Community of Inquiry modelidagi ijtimoiy va o'qituvchilik mavjudligini kuchaytirish aynan shunday mashg'ulotlar orqali ta'minlanadi. Forum va chatlarga asoslangan asinxron muloqot metodlari ham bo'lajak o'qituvchilar uchun katta pedagogik qiymatga ega. Chunki bunday muhitda talaba javobni shoshilmasdan o'ylab yozadi, o'z fikrini dalillashga harakat qiladi, boshqa ishtirokchilarning pozitsiyasini tahlil qiladi. Bu jarayon yozma nutq madaniyati, akademik uslubda bayon qilish, savolni to'g'ri qo'yish va onlayn muhokama etikasiga rioya etish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Ayniqsa mavzuli forumlarda muammoli savol berish, kamida ikki tengdosh fikriga izoh yozish va xulosa postini tayyorlash talabaning muloqot faoliyatini sezilarli darajada boyitadi.

Bunda o'qituvchi faqat nazoratchi emas, balki fasilitator sifatida ishtirok etib, muhokama sifati va chuqurligini oshirib boradi.

Mikroo'qitish metodi masofaviy ta'limda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy muloqotini shakllantirishning eng samarali usullaridan biri sanaladi. Ushbu metodda talaba qisqa muddatli onlayn dars bo'lagini olib boradi, qolgan ishtirokchilar esa o'quvchi rolini bajaradi. Jarayondan so'ng video yozuv asosida tahlil o'tkaziladi. Talaba o'z nutq tempi, ohangi, izohlash usuli, savol berish texnikasi, auditoriyani jalb etish darajasi va teskari aloqa berish uslubini ko'ra oladi. O'z-o'zini kuzatish va tengdoshlar fikrini eshitish orqali refleksiya kuchayadi. Bunda faqat kamchiliklarni ko'rsatish emas, balki kuchli tomonlarni aniqlash va rivojlantirish strategiyasini belgilash maqsadga muvofiq bo'ladi. TPACK yondashuvi nuqtai nazaridan mikroo'qitish pedagogik hamda texnologik bilimlarni bir vaqtda ishga soladi. Keys-stadi va rolli o'yin metodlari pedagogik vaziyatlarda muloqot qilish malakasini rivojlantirishda ayniqsa foydalidir. Masalan, ota-ona bilan onlayn suhbat, darsda passiv o'quvchini faollashtirish, bahsli vaziyatni yumshatish, guruhli ishlarda nizoni bartaraf etish kabi vaziyatlar virtual muhokama uchun beriladi. Talabalar turli rollarni bajarib, qaysi kommunikativ usul qaysi vaziyatda samaraliroq ekanini amalda sinab ko'radi. Bu usul muloqotning mazmuniy tomonigina emas, balki emotsional-intellektual tomonini ham rivojlantiradi. Bo'lajak o'qituvchi shu tariqa pedagogik vaziyatni his etish, suhbatdosh pozitsiyasini inobatga olish va konfliktologik jihatdan to'g'ri yechim topishni o'rganadi. Pedagogik muloqotning ijodiy tabiatini ta'kidlagan klassik qarashlar bunday metodlarning ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Loyiha metodi va hamkorlikda o'qitish texnologiyalari masofaviy muhitda kommunikativ kompetensiyani tabiiy ravishda rivojlantiradi. Guruhli loyiha ustida ishlash davomida talabalar vazifalarni taqsimlaydi, fikrlarni muvofiqlashtiradi, kelishmovchiliklarni bartaraf etadi, umumiy mahsulotni taqdim etadi. Bu jarayonda muloqotning tashkiliy, mazmuniy va motivatsion jihatlari birlashadi. Bo'lajak o'qituvchi faqat gapirishni emas, balki kelishish, rejalashtirish, boshqalarning fikrini hurmat qilish va birgalikdagi faoliyat natijasi uchun javobgarlikni his etishni o'rganadi. Ayniqsa bulutli hujjatlar, umumiy taqdimotlar, virtual doskalar va loyiha

boshqaruvi vositalari yordamida hamkorlikni yo'lga qo'yish zamonaviy pedagog uchun zarur ko'nikmaga aylanmoqda. DigCompEdu ramkasida ko'rsatilgan kommunikatsiya va hamkorlik komponentlari aynan shu jarayonlarda rivojlanadi.

Refleksiv kundalik va elektron portfolio yuritish metodi ham muloqot ko'nikmasini chuqurlashtirishga yordam beradi. Talaba o'zining onlayn chiqishlari, yozma izohlari, dars olib borish tajribasi va olingan fikr-mulohazalarni portfolio ko'rinishida jamlaydi. So'ng ularga tayangan holda qanday kommunikativ xatolar qilgani, qaysi usullar samarali bo'lgani va kelgusida nimani o'zgartirishi kerakligi haqida yozma tahlil olib boradi. Bu jarayon metakommunikativ ongni, ya'ni shaxsning o'z muloqotini anglash qobiliyatini rivojlantiradi. Mitina ta'kidlagan kasbiy refleksiya va o'zini rivojlantirish omillari aynan shunday faoliyatlar orqali shakllanadi. Tengdoshlararo baholash metodi masofaviy ta'limda teskari aloqani faollashtiradigan kuchli vositadir. Talabalar bir-birining taqdimoti, forumdagi posti yoki mikroo'qitish chiqishini ma'lum mezonlar asosida baholaydi. Bunday baholash og'zaki yoki yozma shaklda amalga oshirilishi mumkin. Eng muhimi, baholash tanqidiy emas, rivojlantiruvchi ruhda tashkil etilishi lozim. Aniq mezonlar mavjud bo'lganda bo'lajak o'qituvchi sifatli fikr bildirish, dalillangan tavsiya berish, xolis baholash va konstruktiv munosabatni saqlashni o'rganadi. Shu bilan birga o'zi haqidagi fikrlarni qabul qilish madaniyati ham shakllanadi. Onlayn muhitda bu jarayonni rubrikalar, sharh maydonlari va videofikrlar orqali tashkil etish mumkin.

Tahlil natijalariga ko'ra, masofaviy ta'limda kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirishning samaradorligi bir nechta pedagogik shartlarga bog'liq ekani aniqlandi. Birinchidan, ta'lim muhiti texnik jihatdan qulay va barqaror bo'lishi kerak. Ikkinchidan, o'quv topshiriqlari dialogga undovchi tarzda ishlab chiqilishi zarur. Uchinchidan, o'qituvchi muntazam va mazmunli teskari aloqa berib borishi lozim. To'rtinchidan, baholash faqat yakuniy natijaga emas, balki muloqot jarayonidagi faollik, hamkorlik, savol berish, dalillash va refleksiya ko'rsatkichlariga ham qaratilishi kerak. Beshinchidan, bo'lajak o'qituvchilar bilan raqamli etika, onlayn nutq madaniyati va virtual sinf boshqaruvi bo'yicha maxsus mashg'ulotlar olib borilishi maqsadga muvofiq.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Umuman olganda, masofaviy ta'lim sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish tasodifiy emas, balki metodik jihatdan puxta loyihalashtirilgan faoliyat natijasida yuz beradi. Bunda videokonferensiya, forum, chat, mikroo'qitish, keys-stadi, loyiha metodi, tengdoshlararo baholash va reflektiv portfolio kabi usullar bir-birini to'ldirgan holda qo'llanilganda yuqori samara beradi. Mazkur metodlar bo'lajak pedagogning og'zaki va yozma nutqini, tinglash madaniyatini, savol berish mahoratini, hamkorlikka tayyorligini va kasbiy refleksiyasini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.
2. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя: учеб. пособие. – М.: Академия, 2004. – 320 с.
3. Moore M. G. Theory of transactional distance // Keegan D., ed. Theoretical Principles of Distance Education. – New York: Routledge, 1993. – P. 22–38.
4. Garrison D. R., Anderson T., Archer W. Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education // The Internet and Higher Education. – 2000. – Vol. 2, No. 2–3. – P. 87–105.
5. Garrison D. R. E-Learning in the 21st Century: A Framework for Research and Practice. 2nd ed. – New York: Routledge, 2011. – 184 p.
6. Mishra P., Koehler M. J. Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge // Teachers College Record. – 2006. – Vol. 108, No. 6. – P. 1017–1054.
7. Redecker C. European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017. – 95 p.
8. Hodges C., Moore S., Lockee B., Trust T., Bond A. The Difference Between Emergency Remote Teaching and Online Learning // EDUCAUSE Review. – 2020. – 27 March.
9. Valijonov I. Elektron ta'lim resurslari asosida pedagogik muloqotni tashkil etishning didaktik asoslari // O'zbekiston Milliy Universiteti xabarlari. – Toshkent, 2026. – №6. – B. 91–93.